

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS MANAGEMENT OF DEVELOPMENT INTELLECTUAL CAPITAL

У статті досліджено економічну сутність поняття «інтелект». Розглянуто підходи до визначення поняття та виокремлення структурних елементів. Досліджено класифікацію інтелектуального капіталу та підходи до його формування. Розкрито роль методологічного інструментарію щодо забезпечення системного управління розвитком інтелектуального капіталу. Узагальнено визначення поняття «управління інтелектуальним капіталом», надані різними вченими. Запропоновано система управління інтелектуальним капіталом має багатоступеневу структуру, з великою кількістю напрямів діяльності. Виокремлено підсистеми управління інтелектуальним капіталом, які функціонують окремо одна від одної, мають свої пріоритетні напрями розвитку, які забезпечують розвиток людського, структурного, соціального інституційного, ринкового, організаційного капіталу, формують інформаційну систему та організаційну культуру, створюють сприятливий мікроклімат.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інтелектуальні ресурси, система управління інтелектуальний капіталом.

В статье исследовано экономическую сущность понятия «интеллект». Рассмотрены подходы к определению понятия и выделение структурных элементов. Исследована классификацию интеллектуального капитала и подходы к его формированию. Раскрыта роль методологического инструментария по обеспечению системного управления развитием интеллектуального капитала. Обзор определению понятия «управление интеллектуальным капиталом», предоставленные различными учеными. Предложено система управле-

ния интеллектуальным капиталом имеет многоступенчатую структуру, с большим количеством видов деятельности. Выделены подсистемы управления интеллектуальным капиталом, функционирующих отдельно друг от друга, имеют свои приоритетные направления развития, которые обеспечивают развитие человеческого, структурного, социального институционального, рыночного, организационного капитала, формируют информационную систему и организационную культуру, создают благоприятный микроклимат.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуальный капитал, интеллектуальная собственность, интеллектуальные ресурсы, система управления интеллектуальным капиталом.

The article examines the economic essence of the concept of "intelligence". Approaches to the definition of the concept and separation of structural elements are considered. The classification of intellectual capital and approaches to its formation are studied. The role of methodological tools for ensuring systematic management of intellectual capital development is revealed. The definitions of the concept of "intellectual capital management" provided by various scientists are generalized. The proposed intellectual capital management system has a multi-stage structure, with a large number of activities. The subsystems of intellectual capital management, which function separately from each other, have their own priority areas of development, which ensure the development of human, structural, social, institutional, market, organizational capital, form an information system and organizational culture, create a favorable microclimate.

Key words: intelligence, intellectual capital, intellectual property, intellectual resources, intellectual capital management system.

УДК 338.2.005.5

Никончук В.М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку нашого суспільства характеризується стрімкими змінами в усіх галузях економіки. Посилюється вплив соціально-економічних факторів на розвиток виробництва через активізацію діяльності працівників, більш повне використання потенціалу людини, її знань та професіоналізму. Люди стають важливим ресурсом, який виконує спеціальну роль в організації. З одного боку, вони визначають її цілі і вибирають методи досягнення цих цілей, а з іншого – люди є важливим ресурсом, який використовуються для реалізації власних цілей. В цій якості управління інтелектуальним капіталом являє собою особливу сферу управління у зв'язку зі специфікою його об'єкта – людини, що вимагає нових підходів до управління розумовою працею

людини, зміни пріоритетів в управлінській діяльності як на мікро-, так і макрорівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням системи управління розвитку інтелектуального капіталу присвячені праці таких вчених як Е. Брукінг, Б. Леонтьєв, С. Ілляшенко, Л. Едвінсона, В. Іноземцева, М. Мелоуна, Т. Стюарта, В. Базилевича, О. Бутніка-Сіверського, В. Гейця, О. Кендюхова. Проте сучасний розвиток економіка потребує пошуку нових підходів до формування системи управління інтелектуальним капіталом.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо систем управління інтелектуальним капіталом.

Виклад основного матеріалу. Розвиток людства супроводжується змінами, які активно впливають на економічний, соціальний, політичний, екологічний розвиток як країни, так і суспільства в цілому. Перехід від індустріальної економіки до інтелектуалізації сучасного виробництва висуває на перше місце внутрішній потенціал людини, його професійно-кваліфікаційний розвиток, критичне мислення. Акцент науковців робиться на функціонування суспільства знань, де людина розглядається не як ресурсна складова, яка є вичерпною, а як капітал, який формується та нагромаджується протягом всього існування людства. Це зумовило впровадження концепції інтелектуального капіталу, яка виникла на основі теорії людського капіталу.

Зважаючи на ключову роль людини та її інтелекту в діяльності та розвитку суспільства актуальні підходи до аналізу сутності даної категорії представлено в таблиці 1.

Узагальнюючи представлені у науковій літературі підходи щодо визначення поняття «інтелекту» можна стверджувати, що рівень інтелекту людини трансформується в знання, та визначає інтелектуальний рівень держави та всього суспільства.

Категорія «інтелектуальний капітал» сформувалася не відразу й пройшла довгий шлях становлення. Так, Брукінг Е. визначає інтелектуальний капітал як термін для позначення нематеріальних активів, без якого компанія не може існувати [1].

Згідно Макдональду Х. інтелектуальний капітал – це знання, які є в організації й можуть використатися для одержання різних переваг перед конкурентами [2].

З позиції В.Л. Іноземцева інтелектуальний капітал визначається як «інформація й знання, ці специфічні по своїй природі й формам участі у виробничому процесі фактори, у рамках фірм

приймають вигляд інтелектуального капіталу. Він акумулює наукові й повсякденні знання, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми» [3, с. 322].

Під інтелектуальним капіталом того або іншого суб'єкта Б. Леонтьев розуміє вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, його природні й придбані інтелектуальні здатності й навички, а також накопичені їм бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [4].

Суть інтелектуального капіталу в цьому підході в основному зводиться до здатності людини, його знань, можливостей. У протилежному трактуванні цей термін використовується для позначення нематеріальних активів, без яких підприємство зараз не може існувати.

За П. Цибулевою інтелектуальний капітал у широкому сенсі, дає таке його визначення: це знання, які можуть бути перетворені в прибуток і оцінені [5]. Отже, він дотримується підходу, відповідно до якого інтелектуальний капітал трактується як знання. Т. Стюарт вважає цю категорію сумою знань всіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність. Як видно із цього визначення, базовим поняттям у визначенні інтелектуального капіталу стають всі загальні знання, які сконцентровані в тій або іншій фірмі [6].

Л. Прусак визначає інтелектуальний капітал як інтелектуальний матеріал, формалізований, зафіксований і котрий використовується для виробництва більш кошовної речі [7].

В сучасному розумінні інтелектуальний капітал являє собою насамперед людей й знання, якими вони володіють, а також їхні навички, зв'язки все те, що допомагає ефективно їх використати. З цієї точки зору інтелектуальний капітал можна визна-

Таблиця 1

Систематизація наукових поглядів на категорію «інтелект»

Автор	Визначення поняття «інтелект»
І. В. Багрова	Продукт удосконалення інтеграції і діалектичного розвитку розуму та психіки, які утворюються під час роботи мозку.
М. Й. Варія	Інтелект – це певний ступінь здатності людини розв'язувати завдання і проблеми відповідної складності, це здатність до мислення
М. М. Біль	Інтелект визначається рівнем розумового розвитку людини, який дає змогу розпізнавати навколишні явища природи і суспільства, самостійно пізнавати природні та суспільні закони, узагальнювати закономірності розвитку природних і суспільних процесів, створювати нові системи знань, виробництва, культури, побуту
О. Мороз, Ю. Саєнко	Інтелект – це: просто розум, здоровий глузд
Кондрашова-Діденко В., Діденко Л.	Інтелект як єдність розуму та моральності людини або як триєдність розуму, моральності і мудрості людини
Яременко В.В., Сліпушко О.М.	«Інтелект» як розум, здатність людини думати, мислити
А. Горц	Інтелект є широким спектром здібностей і здатностей людини – від здібностей судження і розрізнення до душевної відкритості і навчання новому
Економічний енциклопедичний словник	Інтелект – сукупність розумових здібностей людини, її здатність до мислення та раціонального пізнання природи, суспільства і людини

чити як суму знань, досвіду, професійної підготовки всіх працівників підприємства, установи й держави в цілому, включаючи інтелектуальну власність.

Незважаючи на досить широке теоретичне обґрунтування категорій «інтелект», «інтелектуальний капітал» виникає потреба у формуванні методологічного інструментарію щодо забезпечення системного управління розвитком інтелектуального капіталу.

Дослідження проблем розвитку людських ресурсів сформували нову концепцію інтелектуального капіталу, яка почала розвиватися наприкінці 90-х років ХХ ст. Формування, розвиток та використання інтелектуального капіталу сприяє підвищенню ефективності функціонування національної економіки. Відбувається інтелектуалізація сучасного виробництва, яка висуває на перше місце внутрішній потенціал людини, його професійно-кваліфікаційний розвиток, критичне мислення. Акцент науковців робиться на функціонування суспільства знань, де людина розглядається не як ресурсна складова, яка є вичерпною, а як капітал, який формується та нагромаджується протягом всього існування людства. Зростаюча роль інтелектуального капіталу в забезпеченні економічного росту актуалізує дослідження, спрямовані на пошук шляхів його ефективного управління.

Систематизація теоретичних положень вітчизняних та зарубіжних вчених сутності поняття управління інтелектуальним капіталом дає підстави стверджувати, що останнє інтерпретується неоднозначно.

І. Нагорна, розглядаючи теоретичні аспекти управління інтелектуальним капіталом, розкрила роль і місце людини, її інтелектуального потенціалу в процесі управління суб'єктом господарювання.

З позиції В. Липчук та Т. Липчук управління інтелектуальним капіталом розглядають з точки зору основних функцій менеджменту: планування, організація, мотивація, контроль.

На думку Н. Мухачева, Д. Попова та С. Белоус-Сергєєва управління інтелектуальним капіталом визначається як управління формуванням та використанням інтелектуального капіталу з метою досягнення поставлених цілей.

На протигагу попереднім науковцям, С. Хомич у своєму визначенні відзначає вплив різних факторів середовища на процес управління інтелектуальним капіталом та порівнює цей процес із перетворенням знань в інновації, як кінцевий результат управління.

У свою чергу, Т. А. Стюарт вважає, що управління інтелектуальним капіталом являє собою перетворення неявних знань у явні.

На думку С. М. Ілляшенко, управління інтелектуальним капіталом підприємства, як і управління

взагалі, повинно бути спрямоване на приведення у відповідність внутрішніх можливостей його реалізації і розвитку до зовнішніх, які генеруються ринком [12].

В. В. Дергачова, С.О. Пермінова визначають управління інтелектуальним капіталом як процес, який орієнтований на збільшення вартості компанії на основі ефективного використання його структурних складових (людського, організаційного та ринкового капіталу).

Управління інтелектуальним капіталом – багатогранний і виключно складний процес, який характеризується своїми специфічними особливостями і закономірностями. Йому властива системність і завершеність на основі комплексного вирішення проблем, їх відтворення (рис. 1).

В теорії та практиці управління інтелектуальним капіталом можна виділити наступні підходи, на яких ґрунтується дана система:

- системний підхід визначається як цілісна система, яка включає ціль, об'єкт управління, методи та функції, спрямовані на забезпечення комплексного процесу досягнення цілей, що стоять перед нею;

- функціональний підхід визначає безперервне управління інтелектуальним капіталом з точки зору основних функцій менеджменту: планування, організування, мотивування, регулювання, контролювання, які є взаємозалежні між собою;

- ситуаційний підхід концентрує управління інтелектуальним капіталом на здатності працювати в конкретній ситуації в конкретному місці та в конкретний час;

- процесний підхід визначає управління інтелектуальним капіталом як алгоритм дій впливу керуючої системи на керовану для досягнення поставлених цілей.

- інноваційний підхід полягає у використанні інноваційних технологій та просуванні нових видів продукції на ринки. При цьому система підготовки кадрів має чітко узгоджуватися із завданнями інноваційної економіки;

- логічний підхід реалізується через принципи діалектичної та формальної логіки (об'єктивності, всесторонності, історизму, тотожності, несуперечливості, обґрунтованості);

- інтеграційний підхід посилює взаємозв'язок між елементами системи управління інтелектуальним капіталом та мобілізує активність працівників, спонукає їх думати над способами роботи, об'єднувати свої зусилля;

- ресурсний підхід здійснюється через розкриття та аналіз внутрішніх складових інтелектуального капіталу, які забезпечують створення та максимізацію доданої вартості;

- компонентний підхід дозволяє розглядати управління інтелектуальним капіталом через системноутворюючі компоненти інтелектуального

Рис. 1. Система управління інтелектуальним капіталом

капіталу, які забезпечують розвиток національної економіки.

Кожен з підходів враховує взаємозв'язки між окремими аспектами управління інтелектуального капіталу для досягнення кінцевих цілей, визначення шляхів їх вирішення, створення відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування та організацію системи.

Як показують дослідження, система управління інтелектуальним капіталом має багатоступеневу структуру, з великою кількістю напрямів діяльності. Кожна підсистема функціонує окремо одна від одної, має свої пріоритетні напрями розвитку, які спрямовані на вирішення загальної мети, є відкритою та формується під впливом ряду факторів, які впливають на формування, розвиток та використання інтелектуального капіталу в національній економіці. На нашу думку, управління інтелектуальним капіталом, являє сукупність взаємопов'язаних підсистем, які забезпечують розвиток людського, структурного, соціального інституційного, ринкового, організацій-

ного капіталу, формують інформаційну систему та організаційну культуру, створюють сприятливий мікроклімат.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи погляди науковців на поняття «управління інтелектуальним капіталом», ми вважаємо, що управління інтелектуальним капіталом – це цілеспрямований процес формування, розвитку та використання керованого об'єкту управління відповідно до принципів, функцій, управлінських рішень, які застосовує суб'єкт управління з метою досягнення поставлених цілей. У зв'язку з цим найбільш дієвим для дослідження процесів управління інтелектуальними ресурсами є синтез діючих теоретико-концептуальних підходів, які мають практичну цінність. Розвиток системи управління інтелектуальними ресурсами, на рівні окремого суб'єкта інноваційної діяльності, являє собою першу найважливішу складову інноваційного розвитку. Така система повинна забезпечувати здатність відтворювати та здатність використовувати інтелектуальні ресурси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Brooking A. Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise / Annie Brooking. – L.: International Thompson Business Press. – 1998.
2. Комаров И. Интеллектуальный капитал // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 54–62.
3. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев – М.: Academia, 1998. – 640 с.
4. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
5. Цибульов П.М. Введення до інтелектуальної власності / Навчальний посібник. – К.: «Держ. інст. інтел. власн.», 2008. – 124 с.
6. Стюарт Т.А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / пер. с англ. В.А. Ноздриной. Москва: Поколение, 2007. 368 с.
7. Prusak L. Working Knowledge: How organizations manage what they know // Harvard Business School Press. – 2004.
8. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку: монографія. Черкаси : Маклаут, 2011. 360 с.
9. Бутник-Сіверський, О.Б. (2002), «Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект» Інтелектуальний капітал, т. 1, с. 16-27.
10. Никончук ВМ. Соціально-економічний розвиток суспільства / В.М. Никончук // Міжнародний науково-практичний журнал «Сталий розвиток». – Хмельницький. – 2014. – № 1 [23]. – С. 26-31.
11. Edvinsson L., Kapitał intelektualny. // L. Edvinsson, M. Malone/ Warszawa, PWN. Warszawa, Difin. – 2002. – 139 с.
12. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу. Економіка України. 2008. № 11. С. 16–26.